

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SUD LINGVISTIK EKSPERTIZASIDA IMPLITSIT MA'LUMOTNI ANIQLASHNING LINGVISTIK MEZONLARI

Kurbanov Elbek Elmurodovich

Andijon davlat chet tillari instituti, professor (PhD).

e-mail: kurbanov_elbek@yahoo.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1640-9404>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning lingvistik mezonlari nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etiladi. Huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan matnlarda yashirin ma'no ko'pincha presuppozitsiya, implikatura, konnotatsiya, nutqiy implikatsiya va diskursiv strategiyalar orqali ifodalanishi sababli ularni aniqlash ekspertlik faoliyatining eng murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotda implitsit ma'lumotning semantik, pragmatik, diskursiv va kognitiv tabiati kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xalqaro va milliy sud lingvistikasi tajribasi qiyosiy o'rganilib, implitsit ma'lumotni aniqlashda qo'llaniladigan lingvistik indikatorlar tizimlashtiriladi. Shuningdek, ekspertiza jarayonida kontekst, kommunikativ vaziyat, adresant va adresat munosabatlari, nutqiy maqsad hamda fon bilimlarning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijasida implitsit ma'lumotni aniqlashning ilmiy asoslangan lingvistik mezonlari taklif etilib, ularning sud lingvistik ekspertizasida obyektiv va ishonchli ekspert xulosasini shakllantirishdagi o'rni asoslab beriladi. Ish natijalari sud lingvistikasi, pragmalingvistika, matn lingvistikasi va yurislingvistika sohalarida olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish hamda ekspertlik amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sud lingvistik ekspertizasi, implitsit ma'lumot, implikatura, presuppozitsiya, pragmatika, semantika, diskurs, lingvistik mezon, ekspertiza, konfliktli matn, yashirin ma'no, kommunikativ tahlil.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ВЫЯВЛЕНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ ИНФОРМАЦИИ В СУДЕБНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЕ

Курбанов Элбек Элмуродович

Андижанский государственный институт иностранных языков, профессор (PhD).

Аннотация.

В статье с теоретической и практической точек зрения рассматриваются лингвистические критерии выявления имплицитной информации в рамках судебно-лингвистической экспертизы. Поскольку скрытый смысл в юридически значимых текстах часто передается посредством пресуппозиции, импликатуры, коннотации, речевой импликации и дискурсивных стратегий, его обнаружение представляет собой один из наиболее сложных этапов экспертного анализа. В работе на основе комплексного подхода анализируется семантическая, прагматическая, дискурсивная и когнитивная природа имплицитной информации. Путем сравнительного анализа международной и отечественной экспертной практики систематизируются лингвистические показатели, используемые для выявления имплицитной информации. Также подчеркивается значимость контекста, коммуникативной ситуации, взаимоотношений между адресантом и адресатом, коммуникативного намерения и фоновых знаний в процессе экспертного анализа. Автором предложены научно обоснованные лингвистические критерии выявления имплицитной информации и обоснована их роль в формировании объективных и достоверных экспертных выводов. Результаты исследования способствуют развитию таких областей, как судебная лингвистика, прагмалингвистика, лингвистика текста и юрислингвистика, а также совершенствованию экспертной практики.

Ключевые слова: судебно-лингвистический анализ, имплицитная информация, импликатура, пресуппозиция, прагматика, семантика, дискурс, лингвистический критерий, экспертный анализ, конфликтогенный текст, скрытый смысл, коммуникативный анализ.

LINGUISTIC CRITERIA FOR IDENTIFYING IMPLICIT INFORMATION IN FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE

Kurbanov Elbek Elmurodovich

Abstract.

This article examines the linguistic criteria for identifying implicit information in forensic linguistic expertise from both theoretical and practical perspectives. Since hidden meaning in legally significant texts is often conveyed through presupposition, implicature, connotation, speech implication, and discursive strategies, identifying such meaning constitutes one of the most complex stages of expert analysis. The study analyzes the semantic, pragmatic, discursive, and cognitive nature of implicit information using a comprehensive approach. By comparatively examining international and national forensic linguistic practices, the study systematizes the linguistic indicators used to identify implicit information. It also highlights the importance of context, the communicative situation, the relationship between the addresser and the addressee, the communicative intent, and background knowledge within the expert analysis process. The study proposes scientifically grounded linguistic criteria for identifying implicit information and substantiates their role in formulating objective and reliable expert conclusions in forensic linguistic examinations. The findings contribute to the advancement of research in forensic linguistics, pragmalinguistics, text linguistics, and jurislinguistics, as well as to the improvement of expert practice.

Keywords: forensic linguistic analysis, implicit information, implicature, presupposition, pragmatics, semantics, discourse, linguistic criterion, expert analysis, conflict-prone text, hidden meaning, communicative analysis.

Kirish. Tilning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, unda ifodalangan ma'no doimo qo'llanilgan so'z va grammatik shakllar bilan cheklanmaydi. Nutq jarayonida axborotning muayyan qismi bevosita verbal vositalar orqali ifodalansa, ikkinchi qismi yashirin, bilvosita yoki kontekst yordamida anglashiladigan shaklda namoyon bo'ladi. Tilshunoslikda bunday mazmun implitsit ma'lumot sifatida talqin qilinadi. Mazkur hodisa semantika, pragmatika, matn lingvistikasi va diskurs tahlilining kesishgan nuqtasida shakllanadigan murakkab kommunikativ birlik bo'lib, uni to'g'ri interpretatsiya qilish nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy, madaniy va huquqiy omillarni ham hisobga olishni talab etadi [1; 2].

Implitsit ma'lumotning shakllanishi ko'pincha presuppozitsiya, implikatura, konnotatsiya, kinoya, evfemizm, metafora va boshqa bilvosita ifoda vositalari bilan bog'liq bo'ladi. Bunday birliklarda muallif tomonidan ko'zlangan haqiqiy kommunikativ maqsad matnda ochiq bayon qilinmaydi, balki adresatning fon bilimlari, kommunikativ tajribasi hamda nutqiy vaziyatni idrok etish qobiliyati orqali tiklanadi. Shu sababli bir xil matn turli kommunikativ sharoitlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Aynan mana shu holat implitsit ma'lumotni lingvistik jihatdan aniqlashni murakkab ilmiy muammoga aylantiradi [3; 4].

So'nggi yillarda sud amaliyotida ko'rib chiqilayotgan ko'plab ishlar bevosita emas, balki yashirin mazmunni aniqlash bilan bog'liq bo'lib bormoqda. Xususan, tuhmat, haqorat, tahdid, nafrat nutqi, obro'-e'tiborni kamsitish, ekstremistik mazmundagi murojaatlar yoki manipulyativ axborotga oid nizolarda matnning huquqiy bahosi ko'pincha unda ifodalangan implitsit ma'noning to'g'ri talqin qilinishiga bog'liq. Bunday vaziyatlarda ekspert faqat til birliklarining lug'aviy ma'nosini emas, balki ularning kontekstual, pragmatik va diskursiv funksiyalarini ham kompleks ravishda tahlil qilishi zarur [5; 6].

Jahon yurislingvistikasida implitsit ma'lumotni aniqlash masalasi uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan bo'lsa-da, mavjud yondashuvlarning aksariyati alohida pragmatik hodisalarni tavsiflash bilan cheklanadi. Sud lingvistik ekspertizasi nuqtai nazaridan esa implitsit ma'lumotni baholashning yagona, izchil va kompleks lingvistik mezonlari hali to'liq shakllanmagan. O'zbek tilshunosligida ham implitsit ma'no, presuppozitsiya va pragmatik mazmun masalalari yoritilgan bo'lsa-da, ularni sud ekspertizasi metodologiyasi bilan integratsiyalash masalasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan [7; 8].

Mazkur holat sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning ilmiy asoslangan mezonlarini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Bunday mezonlar ekspert xulosasining obyektivligini ta'minlash, yashirin ma'noni subyektiv talqin qilish ehtimolini kamaytirish hamda lingvistik tahlilning ilmiy ishonchlilikini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan ushbu maqolada implitsit ma'lumotni aniqlashning semantik, pragmatik, diskursiv va kognitiv indikatorlari tizimli ravishda tahlil qilinadi hamda sud lingvistik ekspertizasi amaliyotida qo'llash mumkin bo'lgan lingvistik mezonlar taklif etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Mazkur tadqiqotda sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning lingvistik mezonlarini ishlab chiqish va ularning amaliy samaradorligini baholash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy semantika, pragmalingvistika, matn lingvistikasi, diskurs tahlili hamda yurislingvistika tamoyillarining integratsiyasiga asoslandi. Tadqiqot davomida implitsit ma'lumotning faqat til birliklari orqali emas, balki kontekst, kommunikativ vaziyat va nutq ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari orqali shakllanishi asosiy metodologik prinsip sifatida qabul qilindi [9; 10].

Tahlil materiali sifatida huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan turli janrdagi yozma matnlar, ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan publitsistik materiallar, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi kommunikativ birliklar hamda sud lingvistik ekspertizasi obyektiga aylanishi mumkin bo'lgan konfliktli matnlar tanlab olindi. Materiallarni saralashda implitsit mazmunning mavjudligi, kommunikativ nizoni yuzaga keltirish ehtimoli hamda lingvistik ekspertiza nuqtai nazaridan tahlil qilish imkoniyati asosiy mezon sifatida belgilandi [3; 6].

Tadqiqotning asosiy metodlari sifatida tavsifiy, qiyosiy-tipologik, semantik, pragmatik, diskursiv va kontekstual

tahlil usullaridan foydalanildi. Tavsifiy metod implitsit ma'lumotni yuzaga keltiruvchi lingvistik vositalarni tizimlashtirishga xizmat qilgan bo'lsa, semantik tahlil yashirin ma'noning lug'aviy va kontekstual qatlamlarini aniqlash imkonini berdi. Pragmatik tahlil orqali nutqning kommunikativ maqsadi, adresantning niyati hamda adresat tomonidan ma'noning qay tarzda tiklanishi baholandi. Diskursiv tahlil esa implitsit mazmunning matndan tashqaridagi kommunikativ va ijtimoiy omillar bilan bog'liqligini aniqlashga yo'naltirildi [4; 7].

Shuningdek, tadqiqotda funksional-pragmatik yondashuv asosida implitsit ma'lumotni aniqlashning bosqichma-bosqich lingvistik algoritmi ishlab chiqildi. Mazkur algoritmda avvalo matnning eksplitsit mazmuni aniqlanadi, keyingi bosqichda presuppozitsiyalar va implikaturalar tahlil qilinadi, so'ng kontekstual indikatorlar, diskursiv bog'lanishlar hamda kommunikativ vaziyat baholanadi. Yakuniy bosqichda esa olingan natijalar o'zaro solishtirilib, implitsit ma'lumotning mavjudligi yoki mavjud emasligi lingvistik mezonlar asosida asoslanadi.

Tadqiqot natijalarining ishonchiligi ta'minlash maqsadida turli metodlar orqali olingan xulosalar o'zaro verifikatsiya qilindi. Bir xil matn semantik, pragmatik va diskursiv nuqtai nazardan alohida tahlil qilinib, har bir bosqich natijalari o'zaro qiyoslandi. Bunday metodologik yondashuv implitsit ma'lumotni subyektiv talqin qilish ehtimolini kamaytirish hamda ekspert xulosalarining ilmiy asoslanganligini oshirish imkonini berdi [5; 8].

1-rasm. Implitsit ma'lumotni aniqlashda lingvistik tahlil natijalarining verifikatsiya modeli

Mazkur metodologiya sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning universal lingvistik mezonlarini shakllantirishga xizmat qiladi hamda konfliktli matnlarni ekspertizadan o'tkazishda obyektiv, izchil va takror ishlab bo'ladigan tahlil modelini yaratish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlash alohida lingvistik birlikni izohlash bilan cheklanmaydi, balki semantik, pragmatik, diskursiv va kognitiv omillarning o'zaro uyg'unligini kompleks baholashni talab qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, huquqiy nizolarni yuzaga keltiruvchi ko'plab matnlarda asosiy kommunikativ mazmun ochiq shaklda emas, balki implitsit ko'rinishda ifodalanadi. Shu sababli ekspertiza jarayonida matnning eksplitsit mazmunini aniqlashning o'zi yetarli bo'lmay, yashirin ma'noni yuzaga chiqaruvchi lingvistik indikatorlarni izchil tahlil qilish zarurati yuzaga keladi [1; 3].

Tahlillar natijasida implitsit ma'lumotni aniqlashning eng muhim lingvistik mezonlaridan biri semantik nomuvofiqlik ekani aniqlandi. Bunday holatda gapning lug'aviy mazmuni bilan uning haqiqiy kommunikativ mazmuni o'rtaida tafovut kuzatiladi. Masalan, **"Siz juda halol odam ekansiz"** jumlasida odatiy vaziyatda ijobiy baho bildiradi. Ammo u **"Pulni yana yo'qotibsanmi?" – "Ha." – "Siz juda halol odam ekansiz."** kabi dialog tarkibida qo'llanilganda **"halol"** leksemasi o'zining asosiy semantik mazmunini yo'qotib, kinoyaviy baholash vositasiga aylanadi. Bu yerda adresantning haqiqiy maqsadi suhbatdoshni maqtash emas, balki uning mas'uliyatsizligini istehzo orqali ifodalashdan iborat. Demak, yashirin salbiy munosabat lug'aviy ma'no orqali emas, balki kontekst va pragmatik vaziyat asosida tiklanadi. Sud lingvistik ekspertizasi nuqtai nazaridan bunday holat implitsit baholashning tipik ko'rinishlaridan biri hisoblanadi [4; 6].

Tadqiqot davomida aniqlangan ikkinchi muhim mezon presuppozitsiya bilan bog'liqdir. Presuppozitsiya matnda bevosita ifodalanmagan, biroq gapning mantiqiy mavjudligi uchun zarur bo'lgan oldingi bilimni anglatadi. Masalan, **"Yana odamingni ishga joylashtirdingmi?"** jumlasida eksplitsit mazmun oddiy savoldan iborat bo'lsa-da, uning tarkibida bir necha yashirin axborot mavjud. Birinchidan, suhbatdosh ilgari ham kimnidir ishga joylashtirgani taxmin qilinmoqda; ikkinchidan, bunday holat takroriy xarakterga ega ekani nazarda tutilmoqda; uchinchidan, ishga qabul qilish jarayonida tanish-bilishchilik mavjudligi haqidagi implitsit fikr ilgari surilmoqda. Mazkur presuppozitsiyalar matnda ochiq ifodalanmagan bo'lsa-da, aynan ular bayonotning huquqiy ahamiyatini belgilashi mumkin. Shu sababli sud lingvistik ekspertizasi jarayonida presuppozitsion mazmunni aniqlash ekspert xulosasining ilmiy asoslanganligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi [2; 5].

1-jadval. Presuppozitsion mazmunni aniqlashning lingvistik mezonlari

Tahlil mezonlari	Lingvistik ko'rsatkich	Misol	Ekspertlik talqini
Presuppozitsion birlik	"Yana", "ham", "yana bir bor" kabi birliklarning qo'llanishi	"Yana odamingni ishga joylashtirdingmi?"	Oldin ham shunga o'xshash harakat sodir bo'lganligi haqidagi yashirin axborotni yuzaga keltiradi
Oldingi tajribaga ishora	Harakatning takroriylikni bildiruvchi vositalar	"Yana" komponenti	Shaxs ilgari ham kimnidir ishga joylashtirgani haqidagi presuppozitsiyani shakllantiradi
Kommunikativ baholash	Savol shaklidagi tanbeh yoki shubha	"Ishga joylashtirdingmi?"	Oddiy axborot olish emas, balki harakatga nisbatan salbiy munosabatni ifodalashi mumkin
Ijtimoiy-kontekstual omil	Nutq vaziyati va fon bilimlari	Ishga qabul qilish jarayoni	Tanish-bilishchilik yoki noqonuniy manfaatdorlik haqidagi implitsit mazmun yuzaga kelishi mumkin
Huquqiy ahamiyat	Yashirin ayblov yoki salbiy baho	"Yana odamingni..."	Matnda bevosita aytilmagan, biroq ekspert tahlili orqali aniqlanadigan mazmun

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jadvaldan ko'rinadiki, presuppozitsiya faqat grammatik yoki leksik hodisa emas, balki kommunikativ vaziyat bilan bog'liq holda huquqiy ahamiyat kasb etuvchi yashirin axborot shaklidir. Shu sababli sud lingvistik ekspertizasida presuppozitsion birliklarni aniqlashda matn tarkibidagi indikatorlar bilan bir qatorda kontekstual omillar ham hisobga olinishi zarur.

Natijalar implitsit ma'lumotni aniqlashda pragmatik implikatura alohida o'rin egallashini ham ko'rsatdi. Implikatura adresant tomonidan ochiq aytilmagan, biroq kommunikativ vaziyat asosida adresant anglab olishi ko'zda tutilgan mazmundir. Masalan, **"Bu tashkilotda ishlash uchun qobiliyat shart emas."** jumlasida hech bir shaxs yoki tashkilot bevosita ayblanmagan. Shunga qaramay, kommunikativ kontekstda ushbu bayonot ishga qabul qilish jarayonining adolatsizligi, malaka mezonlariga rioya qilinmayotgani yoki tanish-bilishchilik mavjudligi haqidagi yashirin fikrni yuzaga chiqaradi. Mazkur implikatura gapning grammatik tuzilishida emas, balki adresantning kommunikativ niyati va adresantning inferensiya jarayoni orqali tiklanadi. Shuning uchun ekspert bunday bayonotlarni baholashda grammatik shakl bilan cheklanib qolmasdan, pragmatik maqsadni ham chuqur tahlil qilishi zarur [6; 7].

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, implitsit ma'lumotni aniqlashda kontekstual omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bir xil leksik birlik turli kommunikativ vaziyatlarda mutlaqo boshqa mazmunni ifodalashi mumkin. Ayniqsa, kinoya, istehzo, evfemizm yoki metaforik ifodalarda yashirin ma'no faqat nutqiy vaziyat va diskurs bilan bog'liq holda tiklanadi. Shu sababli matnni alohida lingvistik birliklar yig'indisi sifatida emas, balki yaxlit kommunikativ tizim sifatida baholash sud lingvistik ekspertizasining muhim metodologik tamoyillaridan biri ekanligi aniqlandi [8].

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari implitsit ma'lumotni aniqlashda lingvomadaniy omillar ham muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Ayrim kinoyalar, metaforalar, maqollar yoki frazeologik birliklar faqat muayyan milliy-madaniy muhit vakillari uchun tushunarli bo'lgan yashirin mazmunni ifodalaydi. Masalan, **"Bo'rini tabiatidan ajratib bo'lmaydi"** kabi ibora muayyan shaxsga nisbatan qo'llanganda uning xarakteri o'zgarishligi yoki salbiy xususiyatlari saqlanib qolishi haqidagi implitsit bahoni anglatadi. Mazkur mazmunni to'g'ri interpretatsiya qilish uchun ekspert nafaqat til tizimini, balki milliy madaniy kodlar va kommunikativ stereotiplarni ham chuqur bilishi lozim [9; 10].

Shunday qilib, olib borilgan tahlillar asosida implitsit ma'lumotni aniqlashning semantik, presuppozitsion, pragmatik, kontekstual va lingvomadaniy mezonlari o'zaro integrallashgan holda qo'llanilgandagina sud lingvistik ekspertizasida obyektiv va ilmiy asoslangan xulosa chiqarish mumkinligi aniqlandi. Mazkur mezonlarning kompleks qo'llanilishi ekspert xulosalarining ishonchligini oshiradi, yashirin ma'noni subyektiv talqin qilish ehtimolini kamaytiradi hamda sud amaliyotida lingvistik ekspertiza natijalarining dalillik qiymatini mustahkamlaydi.

MUHOKAMA

R. Shuy sud lingvistik ekspertizasida bayonotning huquqiy mazmunini aniqlashda alohida so'z yoki gap emas, balki kommunikativ vaziyat va diskursni kompleks baholash zarurligini ta'kidlaydi [4]. Olib borilgan tadqiqot natijalari ham ushbu qarashni tasdiqlaydi. Masalan, **"Qonunni yaxshi bilarkan-da."** jumlasida alohida olinganda ijobiy bahoni ifodalaydi. Ammo ushbu bayonot mansabdor shaxsning noqonuniy harakatlari muhokama qilinayotgan vaziyatda qo'llansa, u **"qonunni buzishni yaxshi biladi"** degan implitsit mazmunni anglatadi. Demak, huquqiy baholash gapning lug'aviy ma'nosiga emas, balki kommunikativ kontekstga asoslanishi kerak. Bu jihat R. Shuyning diskursiv yondashuvi bilan mos keladi, biroq ushbu tadqiqotda kontekst semantik va pragmatik indikatorlar bilan birgalikda baholanishi taklif etiladi [4; 5].

M. Coulthard diskurs tahlilini sud lingvistik ekspertizasining asosiy metodlaridan biri sifatida e'tirof etadi [6]. Tadqiqot davomida olingan natijalar ushbu fikrni tasdiqladi. Masalan, **"U odamning qo'li juda uzun."** jumlasida lug'aviy jihatdan insonning jismoniy belgisi sifatida talqin qilinishi mumkin. Biroq korrupsiya yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish haqidagi muloqotda mazkur birlik **"ta'sir doirasi keng"**, **"hamma ishni hal qila oladi"** degan implitsit ma'noni anglatadi. Bunday mazmunni faqat diskurs tahlili orqali aniqlash mumkin. Shu sababli ushbu tadqiqotda diskursiv

indikatorlar ekspertlik mezonlarining mustaqil komponenti sifatida baholandi [6; 7].

A.N. Baranov implitsit mazmunni aniqlashda presuppozitsiya va implikaturani farqlash zarurligini qayd etadi [2]. Tadqiqot natijalari ham bu yondashuvni qo'llab-quvvatladi. Masalan, **"Yana o'sha usulingni ishlatdingmi?"** jumlasida adresat ilgari ham shunday harakat qilgani presuppozitsiya sifatida mavjud. Biroq ushbu harakatning noqonuniy yoki axloqan nomaqbul ekani matnda bevosita aytilmaydi, balki implikatura orqali yuzaga chiqadi. Demak, presuppozitsiya mavjud bilimni tiklash, implikatura yangi yashirin mazmunni hosil qiladi. Mazkur farqni hisobga olmaslik ekspert xulosasining noto'g'ri shakllanishiga olib kelishi mumkin [2; 8].

Y.I. Galyashina sud lingvistik ekspertizasida yashirin baholash vositalarini aniqlashda pragmatik omillarning ustuvorligini ta'kidlaydi [7]. Olingan natijalar bu fikrni ham tasdiqladi. Masalan, **"Sizning halolligingizni hamma biladi."** jumlasida odatiy vaziyatda ijobiy mazmun kasb etadi. Ammo moliyaviy firibgarlik muhokama qilinayotgan kommunikativ vaziyatda ushbu bayonot kinoya vositasiga aylanib, adresatning, aksincha, insofsiz ekanini anglatadi. Demak, baholashning ijobiy yoki salbiyligi ko'p hollarda lug'aviy ma'noga emas, balki pragmatik vaziyatga bog'liq.

O'zbek tili materiallari asosida olib borilgan tahlillar xalqaro sud lingvistikasi tajribasini to'ldiruvchi yana bir muhim xulosani ko'rsatdi. Milliy-madaniy birliklar, frazeologizmlar va kinoyaviy ifodalar implitsit ma'lumotni yuzaga chiqarishda faol ishtirok etadi. Masalan, **"Bo'rining yoshi o'tsa ham odati o'tmaydi."** maqoli muayyan shaxsga nisbatan qo'llanganda uning avvalgi salbiy xatti-harakatlarini davom ettirishi haqidagi yashirin bahoni ifodalaydi. Mazkur implitsit ma'noni to'g'ri talqin qilish uchun ekspert nafaqat til tizimini, balki milliy madaniy kodlarni ham hisobga olishi zarur. Shu jihati bilan mazkur tadqiqotda taklif etilgan lingvistik mezonlar tizimi xalqaro yondashuvlarni o'zbek tilining lingvomadaniy xususiyatlari bilan boyitadi [9; 10].

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari implitsit ma'lumotni aniqlashda faqat bitta lingvistik indikatorga tayanish ilmiy jihatdan yetarli emasligini ko'rsatdi. Ayrim ekspertlik amaliyotlarida baholash faqat alohida so'z yoki iboraning lug'aviy ma'nosi asosida amalga oshiriladi. Biroq bunday yondashuv matnning haqiqiy kommunikativ mazmunini to'liq ochib bera olmaydi. Masalan, **"Sizning qo'lingiz juda toza ekan."** jumlasida lug'aviy jihatdan ijobiy mazmunni ifodalasa-da, korrupsiya bilan bog'liq kommunikativ vaziyatda ushbu bayonot, aksincha, istehzoli bahoga aylanadi va adresatning poraxo'rlik bilan bog'liq harakatlariga shubha uyg'otuvchi implitsit mazmunni hosil qiladi. Demak, ekspert til birliklarini izolyatsiyalangan holda emas, balki ularning pragmatik funksiyasi va kommunikativ maqsadi bilan birgalikda baholashi lozim [3; 6].

Tadqiqot davomida metaforik va frazeologik birliklarning ham implitsit ma'lumotni shakllantirishdagi o'rni alohida kuzatildi. Xususan, **"Uning qo'li hamma yerga yetadi."** iborasi so'zma-so'z talqinda jismoniy imkoniyatni bildiradi. Biroq davlat boshqaruvi yoki biznes munosabatlari haqidagi diskursda mazkur ibora shaxsning keng ta'sir doirasiga egaligi, norasmiy aloqalar orqali masalalarni hal qila olishi haqidagi yashirin mazmunni ifodalaydi. Bunday birliklarning huquqiy ahamiyatini aniqlashda faqat semantik tahlil yetarli emas, balki frazeologik ma'no, diskurs va lingvomadaniy omillarni kompleks hisobga olish talab etiladi [5; 9].

Shuningdek, tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, implitsit ma'lumotni aniqlashda inkor shakllari ham alohida lingvistik indikator vazifasini bajaradi. Masalan, **"Men uni o'g'ri demayman."** jumlasida o'g'rilik haqidagi fikr inkor shaklida ifodalangan bo'lsa-da, aynan shu konstruksiya adresatda mazkur shaxsni o'g'rilik bilan bog'lash haqidagi implitsit tasavvurni yuzaga keltiradi. Pragmalingvistika nuqtai nazaridan bunday bayonotlar inkor orqali tasdiqlash (*negative implication*) hodisasiga yaqin bo'lib, sud lingvistik ekspertizasida alohida e'tibor talab qiladi. Shu bois ekspert xulosasini ishlab chiqishda grammatik inkor va pragmatik implikaturani bir-biridan aniq farqlash zarur [2; 8]. Olingan natijalar xalqaro sud lingvistikasi amaliyoti bilan qiyoslanganda, o'zbek tilidagi implitsit ma'lumotni aniqlashda milliy-madaniy birliklarning ulushi yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Xususan, maqollar, matallar, kinoyaviy iboralar va ramziy obrazlar orqali ifodalangan baholovchi mazmun ko'pincha bevosita tarjima qilinmaydi va faqat milliy madaniy tajriba asosida anglashiladi. Masalan, **"Ilonning yog'ini yalagan."** iborasi shaxsning ayyor, o'ta makkor yoki har qanday vaziyatdan foyda topishga moyilligini anglatadi. Mazkur birlikning huquqiy mazmunini aniqlash uchun ekspert uning lug'aviy emas, balki frazeologik va lingvomadaniy semantikasini tahlil qilishi zarur. Aynan shu jihat o'zbek tilidagi sud lingvistik ekspertizasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri sifatida baholanishi mumkin [9; 10].

Shunday qilib, muhokama natijalari mazkur tadqiqotda taklif etilgan lingvistik mezonlar tizimi xalqaro sud lingvistikasi yondashuvlariga zid emasligini, aksincha, ularni o'zbek tilining strukturaviy va lingvomadaniy xususiyatlari bilan boyitishini ko'rsatdi. Taklif etilgan kompleks yondashuv implitsit ma'lumotni baholashning ilmiy aniqligini oshiradi, ekspert xulosalarida subyektiv talqin ehtimolini kamaytiradi hamda sud amaliyotida lingvistik dalillarning ishonchliligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa mazkur tadqiqotning asosiy ilmiy natijalaridan biri hisoblanadi.

TADDIQOT NATIJALARINING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI

Mazkur tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlash masalasining semantika, pragmatika, diskurs tahlili va lingvomadaniyatshunoslik yondashuvlari asosida tizimli ravishda yoritilganligi bilan belgilanadi. Tadqiqotda taklif etilgan lingvistik mezonlar tizimi yashirin ma'noni faqat alohida til birligi sifatida emas, balki kommunikativ vaziyat, nutq maqsadi va diskurs xususiyatlari bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuv implitsit ma'no nazariyasini yurislolingvistika doirasida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning nazariy qiymati shundaki, unda implitsit ma'lumotni aniqlashning semantik, pragmatik, presuppozitsion, diskursiv va lingvomadaniy komponentlari o'zaro bog'liq tizim sifatida asoslandi. Mazkur model sud lingvistik ekspertizasida yashirin mazmunni tahlil qilishning ilmiy mezonlarini aniqlashtirish, ekspertlik interpretatsiyasining nazariy asoslarini mustahkamlash hamda lingvistik dalillarni baholash metodologiyasini takomillashtirish imkonini beradi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning lingvistik mezonlarini

belgilash va ularning ekspertlik faoliyatidagi ahamiyatini asoslashga bag'ishlandi. Olib borilgan tahlillar natijasida yashirin mazmunni aniqlash jarayoni faqat semantik tahlil bilan cheklanmasligi, balki pragmatik, diskursiv, presuppozitsion va lingvomadaniy omillarni kompleks hisobga olishni talab qilishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

1. Implitsit ma'lumot sud lingvistik ekspertizasining muhim tadqiqot obyekti sifatida belgilandi. Uning shakllanishi bevosita til birliklarining lug'aviy ma'nosi bilan emas, balki kontekst, kommunikativ vaziyat va adresantning nutqiy maqsadi bilan bog'liq ekanligi asoslandi.
2. Implitsit ma'lumotni aniqlashning asosiy lingvistik mezonlari tizimlashtirildi. Ushbu mezonlar semantik nomuvofiqlik, pragmatik yo'naltirilganlik, presuppozitsion mazmun, diskursiv bog'liqlik hamda lingvomadaniy indikatorlarni qamrab olishi aniqlandi.
3. Presuppozitsiya va implikatura hodisalarining ekspertlik jarayonidagi o'rni asoslandi. Mazkur birliklar matnda bevosita ifodalanmagan, biroq kommunikativ vaziyat orqali tiklanadigan yashirin mazmunni aniqlashda muhim lingvistik vositalar sifatida namoyon bo'lishi ko'rsatildi.
4. Sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlashning kompleks yondashuvi taklif etildi. Mazkur yondashuvda semantik, pragmatik, diskursiv va lingvomadaniy tahlil usullarining integratsiyasi ekspert xulosalarining ilmiy asoslanganligini oshiruvchi omil sifatida belgilandi.
5. Kontekstual tahlilning ekspertlik faoliyatidagi hal qiluvchi ahamiyati aniqlandi. Bir xil lingvistik birlik turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha implitsit mazmun hosil qilishi mumkinligi misollar asosida ko'rsatildi.
6. Taklif etilgan mezonlar tizimining amaliy ahamiyati asoslandi. Mazkur yondashuv haqorat, tuhmat, tahdid, nafrat nutqi va boshqa konfliktli matnlarni ekspertizadan o'tkazishda yashirin ma'noni obyektiv baholash imkonini beradi.
7. Umuman olganda, sud lingvistik ekspertizasida implitsit ma'lumotni aniqlash lingvistik birliklarning tashqi shaklini tahlil qilish bilangina cheklanmaydi. U til, tafakkur, kommunikativ vaziyat va madaniy omillarning o'zaro ta'siri asosida shakllanadigan murakkab interpretativ jarayon hisoblanadi. Tadqiqotda taklif etilgan lingvistik mezonlar tizimi sud ekspertizasi amaliyotida ilmiy asoslangan, izchil va obyektiv xulosalar shakllantirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grice H. P. *Studies in the Way of Words*. – Cambridge: Harvard University Press, 1989. – 394 p.
2. Баранов А. Н. *Лингвистическая экспертиза текста*. – Москва: Флинта, 2013. – 592 с.
3. Levinson S. C. *Pragmatics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p.
4. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
5. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 203 p.
6. Coulthard M., Johnson A. *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. – London: Routledge, 2010. – 290 p.
7. Olsson J. *Forensic Linguistics*. – London: Continuum, 2008. – 312 p.
8. Галяшина Е. И. *Судебное речеведение: теория и практика*. – Москва: Норма, 2003. – 368 с.
9. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. – Toshkent: Fan, 2008. – 300 b.
10. Mahmudov N. *Til*. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 1998. – 304 b.
11. Nurmonov A. *O'zbek tilshunosligi tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2002. – 232 b.
12. Halliday M. A. K., Hasan R. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – 126 p.
13. van Dijk T. A. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.
14. Fairclough N. *Language and Power*. – London: Routledge, 2015. – 278 p.
15. Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. – Москва: Гнозис, 2004. – 390 с.
16. Кубрякова Е. С. *Язык и знание: На пути изучения языка: части речи с когнитивной точки зрения*. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
17. Арутюнова Н. Д. *Дискурс*. – Москва: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
18. Попова З. Д., Стернин И. А. *Когнитивная лингвистика*. – Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
19. Teshaboyeva D. *Diskurs tahlili asoslari*. – Toshkent: Fan, 2019.
20. O'zbekiston Respublikasining ***"Sud ekspertizasi to'g'risida"**-gi Qonuni*.